

Kiss Sándor

A REFORMÁTUS ÉLET CÍMŰ HETILAP MINT A REFORMÁTUS EGYHÁZ TÁRSADALMI ÜZENETEINEK KOMMUNIKÁCIÓS CSATORNÁJA

Az első világháború végével merőben új világ köszöntött Európára, s benne a darabjaira hulló, területe és népessége jelentős részét elvesztő Magyarországra. A társadalmi változások, a 20. század két nagy totalitárius ideológiájának európai térhódítása, a még sosem tapasztalt méretű és mindenhová begyűrűző világgazdasági válság, nem utolsósorban pedig a korszakot lezáró második világháború és annak minden borzalma új válaszokat kívánt nemcsak az országtól, hanem az egyházaktól is. A magyar reformátusság arra kényszerült, hogy a társadalom és a nemzet sorskérdéseire, már csak a maga megmaradása érdekében is, releváns válaszokat adjon.

E nehéz időszakban a református egyház közössége Ravasz László püspök személyében kompetens vezetőt választott magának, aki éleslátásával nemcsak felismerte a problémákat, hanem a megoldásukhoz szükséges teendők soráról is elképzelésekkel bírt. Ezek mellett kiváló szervezőkészsége, kompromisszumkész és kiegyensúlyozó személyisége, műveltsége, teológiai felkészültsége és szónoki képessége, nem melleleg pedig jól kiválasztott munkatársi köre hozzásegítette az általa vezetett közösséget ahhoz, hogy ne pusztán azonosítsa az őt körülvevő egyházi és társadalmi problémákat, hanem azok megoldására, enyhítésére is képes válaszokat tudjon adni. Meglátásunk szerint e válaszok közössé formálásának volt kommunikációs eszköze a nagyon tudatosan létrehozott és szerkesztett *Református Élet*.

A református egyház a két világháború között

A dualizmus időszakának évtizedeiben a református egyházvezetők figyelmét elsősorban még az egyház anyagi és szervezeti megerősítésének feladata kötötte le. A református közösség belső életének reformjára, a hitélet elmélyítésére jóval kevesebb figyelem jutott. Ezzel párhuz-

mosan megindult, az általunk vizsgált időszakban pedig felgyorsult a hagyományos társadalom felbomlása, ami az egyházak szempontjából a laicizálódást, az emberek hitéletének formálissá válását jelentette.¹

A magyar reformátusságot emellett ráadásul súlyos belső töredezettség jellemezte. Az egyik ilyen törésvonal például éppen a hagyományos, úgynevezett népegyház és a megújulást, a személyes hit fontosságát hirdető egyesületek között húzódott. Sőt az egyesületek között sem volt mindenben egyetértés, hiszen volt például olyan, amelynek tagjai inkább öntudatos kálvinisták akartak lenni, míg a másikei elsősorban egyetemes keresztyének. Ravasz László így jellemezte ezt a helyzetet:

„[...] olyan tarkává vált az egyházi élet, hogy ember legyen, aki kiismer-
te magát benne. Az egyesületi és az egyházi keresztyénség barátságatlanul
nézett farkasszemet. Az fenyegetett, hogy az egyesületi keresztyénségbe
átmegy a történelmi egyház minden értéke s maga az egyház üres, hagio-
mányos keret marad.”²

Erre válaszként fogalmazta meg a püspök az újabb mozgalmak színre lépését aggodalommal szemlélők által napjainkban is sokszor idézett, találó receptet, amely szerint „az egyesületeket egyházasítani, az egyházakat pedig misszionálni kell”.³

A többi ellentét legalább ennyire aggasztotta az egyházi vezetőt. Feszült volt a helyzet a református szempontból is egyre jelentősebb Budapest és a magyar reformátusság hagyományos központja, Debrecen között, de a többi egyházkerület határai is egy-egy másik világ kezdetét jelezték, ahol mások voltak a szokások, más volt a liturgia, de talán még a teológia tudománya is. Az egyház tagságát a kegyességi különbségek mellett a generációs feszültségek is megosztották: a reformpárti fiatalság és a régi viszonyokhoz ragaszkodó idősebb nemzedék között is egyre szélesedő törésvonalak húzódtak, mindezt csak tetézte a politika megosztó hatása, melyről a püspök a következőképpen ír:

„Az ébredő nemzeti öntudat le akart számolni a századvég bomlasztó világnézetével, mert ennek tulajdonította Trianont. Nem tudott, vagy nem akart különböztetni destrukció vagy liberalizmus között s mikor a romlás támadta, megtámadta a szabadságot is. Akik a szabadságot védelmezték, nem tudtak különbséget tenni az evangéliumi protestantizmus szabadelvűsége és a baloldali radikális tanítások liberalizmusa között [...]. Nemzeti szempontból sokan lettek protestánsüldözök, a szabadság védelmében sok

¹ KISS Réka: Ravasz László, in KÓSA László (szerk.): *Reformátusok Budapesten 1. Tanulmányok a magyar főváros reformátusságáról*, Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006, 547.

² RAVASZ László: *Magamról*, Debrecen, Coetus Theologorum, *Theologia önéletrajzokban 1*, 1944, 35.

³ KOVÁCS Bálint: Muraközy Gyula 1892–1961, in KOVÁCS Bálint (szerk.): *Muraközy Gyula, a szeretet evangéliumának hirdetője*, Budapest, A Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1992, 199.

protestáns szövetkezett baloldali elemekkel és a Károlyi forradalom levitézlett veteránjaival.”⁴

E helyzetben Ravasz Lászlónak tehát az volt a célja, hogy a református egyház töredezettségét – amely természetesen a református sajtót is jellemezte – kitartó munkával felszámolja, és egységes irányt adjon a teljes magyar református közösség számára, hogy az meghatározó tényező maradjon, illetve ismét azzá válhasson a társadalom egésze számára. Az egyház belső életét megújító programjának lényegét így foglalta össze:

„Ebben a tarka világban adva volt számomra az egyedül lehetséges út. Tiszta református teológiát kellett tanítani, mert ez a mi történeti hivatásunk, de ugyanakkor bátor, gyökeres, támadó evangélizációt kellett hivatalos egyházi programként folytatni. [...] Képviselni kellett a magyar kálvinizmust a közélet minden vonatkozásában, meg kellett kezdeni a munkát, hogy az egyház maga vegyen által minden missziói munkát s lassanként a református egyháznak a missziói munka legyen a legnagyobb, legfontosabb és legeredményesebb munkája. [...] Kísérletet kellett tenni, hogy nagy, sorsdöntő kérdésekben a magyar református szellemiség az egész országon átengő módon nyilatkozzék meg.”⁵

Ennek érdekében egymással rendszeresen konfrontálódó csoportok és egyének százait kellett kibékítenie, megteremtve ezáltal az egységes egyházpolitika feltételeit, ezek közül is az elsők között az egyházi sajtó átalakítását. A sikernek persze személyi feltételei is voltak, de mint visszatekintésében maga a püspök is hangsúlyozza, egyházkerületében „nagyszerű nemzedék jutott vezetőhelyre”, így volt kire támaszkodnia.⁶

A Református Élet

A református sajtó történetével különösen kevesen foglalkoztak az elmúlt évtizedekben, ezen belül a *Református Élet* című egyháztársadalmi és egyházpolitikai hetilappal pedig gyakorlatilag szinte senki. A két világháború közötti időszak e jelentős protestáns periodikájának elsőként a 2006-ban kiadott *Reformátusok Budapesten* című kötet szentelt önálló és korszerű, az ideológiai elfogultságoktól mentes, egyszerűval méltó tanulmányt Ablonczy Balázsnak köszönhetően.⁷

⁴ RAVASZ: i. m., 36.

⁵ Uo., 36–37.

⁶ Uo., 37.

⁷ ABLONCZY Balázs: A *Református Élet* című hetilap és a budapesti reformátusság (1934–1944), in KÓSA László (szerk.): *Reformátusok Budapesten 2. Tanulmányok a magyar főváros reformátusságáról*. Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006, 1211–1229.

A lap létrejöttének körülményei

Az első világháború után a református egyházi közgondolkodásban fokozatosan megfogalmazódott az összehangoltan működő egyházi sajtó, konkrétan egy az egyház egészét reprezentáló, nagy példányszámú, országos megjelenésű heti- vagy akár napilap létrehozásának igénye. Voltak ugyan ilyen babérokra törő kezdeményezések, ám ezek a református egyházra jellemző – korábban már részletezett – töredezettség miatt részleges sikereik ellenére is végső soron kudarcra voltak ítélve. Önálló megoldásokkal próbálkoztak az egyházkerületek, de az egyházközei egyesületek is országos sajtópolitikában gondolkodtak, arról nem is szólva, hogy az így létrehozott újságok az egyházpolitikai részérdek mentén nem egy irányba húzták a tágabb közösség ügyét, hanem éppen szétfeszítették, megosztották azt, nemegyszer elmérgesítve még az egyházi közélet szereplői közötti viszonyokat is. Ravasz László és munkatársi köre ezért arra törekedett, hogy a kontraproduktív viszonyokat az ellentétek elsimitásával és az együttműködés feltételeinek biztosításával felszámolja.⁸ A püspök egyik visszaemlékezésében jól jellemezi a kor sajtóviszonyait, amikor iróniától sem mentesen kerek perec leírja:

„Akit a Lélek megmozdított, felállított egy programot, szerzett egy-két hű barátot, nemsokára indított egy lapot és sietett egyházpolitikát csinálni.”⁹

Ilyen körülmények között született meg a korszak két legtekintélyesebb lapja, a *Református Figyelő* és a *Kálvinista Szemle* fúziójával a *Református Élet*. A hetilap első száma 1934. január 1-jén jelent meg, majd 1944 legvégéig működött, tehát tizenegy évfolyamot ért meg. Ablonczy Balázs tanulmánya ezt a tizenegy esztendőt két időszakra osztja. A korszakhatárt 1939 és 1940 fordulójára teszi: addig „a református értelmiség heti szemléjének”, utána „a budapesti református önépítés lapjának” nevezi az újságot.¹⁰

A református értelmiség heti szemléje

A *Református Életet* a Református Sajtótársaság indította útjára és adta ki 1939 végéig, ennek számos neves világi és egyházi közéleti személyiség is a tagja volt – az előbbiek között például gróf Ráday Gedeon korábbi belügyminiszterrel, Imre Sándor volt államtitkárral vagy gróf Teleki Tibor koronaőrrel, az utóbbiak között pedig Bereczky Albert, Fónyad Dezső vagy Victor János lelkipásztorokkal –, akik erkölcsi tőkékük mellett jelentős anyagi támogatással is segítették a lap elindítását. Céljuk az egyház véleményformálói által már régen sürgetett, országosan terjesztett, a református hit-és érdekvédelem ügyét szolgáló újság létrehozása volt.¹¹

⁸ RAVASZ László: *Emlékezéseim*, Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1992, 187.

⁹ RAVASZ: *Magamról*, 35.

¹⁰ ABLONCZY: i. m., 1212, 1222.

¹¹ ABLONCZY: i. m., 1212.

A *Református Életnek* Ravasz László lett a főszerkesztője. Természetesen nem ez volt az első – és nem is az utolsó – újság, amelynek szerkesztésében szerepet vállalt. Gazdag pályafutása során már diákként is szerteágazó sajtótevékenységet végzett. A húszas-harmincas években püspökként is számos, sőt minden említésre méltó egyházi lapnak – a *Kálvinista Szemlének*, a *Lelkészegyesületnek*, a *Protestáns Szemlének*, a *Református Életnek*, a *Református Figyelőnek* és a *Református Jövőnek* is – a főszerkesztője lett. Hatos Pál a püspökről írt monográfiájában hangsúlyozza, hogy Ravasz László ezzel a sajtóportfólióval a protestáns közvélemény minden szegletét el tudta érni.¹² Hogy valóban nem a korszak sajátosan tekintélyelvű viszonyai miatt, pusztá formáságból alakult így a lapok vezetői pozíciójának betöltése, maga az egyházvezető is igazolja: amint egy helyütt írja, tudatosan vállalt megbízatásokat, hogy így biztosítsa a szerkesztői csoportok közötti békességet. A püspök szívéhez, bevallása szerint, mindezen orgánumok közül a *Református Figyelő* és a *Református Élet* állt a legközelebb.¹³

Sajtótevékenysége során mérföldkövet jelentett számára *Az Út* című gyakorlati teológiai folyóirat, amelyet kolozsvári teológusként többbedmagával már ő indított útjára határozott céllal: olyan szaklapot akart szolgatársai kezébe adni, amely a lelkipásztori praxis hétköznapijához, a gyülekezetépítéshez nyújthat nekik tudományos megalapozottságú segítséget. Azt, hogy már pályafutása kezdetén is milyen tudatosan használta a sajtó eszközét, elárulja lelki-szellemi önéletrajzában, amikor erről a lapról vall:

„Még a háború alatt hozzáláttam, hogy a református lelkipásztor nemzedék ifjabb részét nagy leszámolásokra való felkészülésekre bírjam rá. [...] Mire a háború a vége felé járt, már észrevétlenül kész volt az új program: az erdélyi egyházi élet átszervezése az élő hit, a missziói öntudat alapján, tudományosan kipróbált módszerekkel.”¹⁴

Szintén a sajtó fontosságának fel- és elismerésére utalnak azok a mondatok, amelyeket az ugyancsak a kolozsvári éveiben szerkesztett *Protestáns Szemlééről* jegyzett fel:

„Bezzeg megmozdultak a holt vizek! Amerre ezek a kis sajtódarazsak repültek, egy bizonyos: aludni nem lehetett. [...] A Protestáns Szemle a magyar szellemi életnek egyik tényezője lett.”¹⁵

A *Református Élet* főszerkesztője a lap első számában megjelent írásában határozta meg az új orgánum céljait. Elsőként örömét fejezte ki, mert szerinte az újság elindulása annak a jele, hogy a református egyház belső kohéziója erősödött, a református éb-

¹² HATOS PÁL: *Szabadkőművesből református püspök, Ravasz László élete*, Budapest, Jaffa Kiadó, 2016, 91.

¹³ RAVASZ: *Emlékezéseim*, 187–188.

¹⁴ RAVASZ: *Magamról*, 32–33.

¹⁵ RAVASZ: *Emlékezéseim*, 117.

redés üggye pedig „győzelmesen halad előre”. Ezt követően arról szólt, hogy a református értelmiség kezdi felismerni küldetését: azt tudniillik, hogy az evangélium talaján állva leginkább ő képes a hagyományos értékek és a haladás egyidejű képviselésére, valamint a gyökeres szociális reformok sürgetésére is anélkül, hogy forradalommal fenyegetne. Ravasz László kiemelte, hogy a reformátusság e képessége és ebből fakadó történelmi küldetése az ezeréves magyar keresztyénségben, pontosabban annak kálvini ágában, a Szentírásból következő református életelvben gyökerezik.

„Épp ezért nemcsak arra törekszünk, hogy a református életelv minden következményét levonjuk és alkalmazzuk a magyar életre, hanem arra is törekszünk, hogy a református életelv minden előfeltételét minél teljesebben kidolgozzuk és feltündököltessük.”¹⁶

– írta a cikkben, hozzátéve, hogy a *Református Élet* ennek érdekében szolgálja az egyházat, hirdeti igazságait, kutatja emlékeit, feltárja életműködését, és mindeközben segíti szakadatlan megújulási kötelességének teljesítésében is. A püspök végül határozottan leszögezte, hogy a lap semmiféle egyházpolitikai csoporttal nem azonosítja magát, mert az a célja, „hogy minden református ember újságja lehessen”, majd hozzátette:

„Jelszavakat nem bocsát világgá. Az igazságból jelszó lesz, amikor szükség van reá, de a jelszóból sohasem lesz igazság, bármennyire szükség van reá.”¹⁷

Az újság 1940. januári átalakításáig tabloid formátumban, 235x315 milliméteres méretben jelent meg. Két – nem számozott első és hátsó – borítólappból, valamint nyolc belső, tehát összesen tizenkét oldalból állt. A címloldal felső részén a fejlécben a lap neve, a lapszám jelölése, a szerkesztői és a szerkesztőségi adatok, valamint az ár jelent meg. A címloldal középső részén rendszerint egy-egy illusztrációt közöltek: bibliai témájú grafikát, újonnan épült egyházi épület képét, vagy a lapszám vezető írásához kapcsolódó fényképet. A címloldal alsó részén, középre igazítva a lap egyfajta logójaként hétről hétre a 42. zsoltár patakából ivó szarvasának rajza volt látható, mellette mindig egy-egy reformátori idézettel.

A borítólappal belső oldalán az impresszum és a tartalomjegyzék kapott helyet, olykor egy-egy olvasói levél, híradások vagy valamilyen cikk kíséretében. A számozott lapok első oldalán, a belső címlapon ismét megjelent az újság fejléce, alatta a *Figyelő* című rovattal, amelynek rövid írásai az elmúlt napok hazai vagy külföldi aktualitásaira reflektáltak véleményformáló jelleggel. A másodiktól a hatodik oldalig általában hosszabb téziscikkek, programadó írások, riportok, glosszák, igei alapú elmélkedések, viták jelentek meg, olykor egy-egy irodalmi mű, tárca vagy vers kíséretében. Az utolsó két oldalon és a hátsó borítólappal belső és külső oldalán az egyházi élet rövid híreit,

¹⁶ RAVASZ László: A Református Élet, *Református Élet*, I. évfolyam, 1. szám, 1934. január 1., 2.

¹⁷ Uo., 2.

programajánlóit, a fővárosi gyülekezetek istentiszteleti rendjét és a többnyire református hívek vállalkozásait reklámozó hirdetések sokaságát olvashatták az előfizetők.

A lap húsz fillérbe, az éves előfizetés az első évben nyolc, majd a következő esztendődtől tíz pengőbe került, de másfél évnyi működés után a kedvező díj ellenére is csak négyezer előfizetője volt. Közülük mintegy ötszázan lelkipásztorok. Annak ellenére alakult ez így, hogy az indulás után kilenc hónappal a szerkesztőség a hatezer fős előfizetői létszámot célozta meg, majd rá egy bő évvel már tízezer példányos megjelenést látott volna ideálisnak. Ennek érdekében a szerkesztők folyamatosan látogatták a vidék és a főváros református közösségeit, hogy sajtónapokon toborozzák az új olvasókat, illetve évi kétszer konferenciát is szerveztek a református értelmiségnek. E tanácskozásokat egyre növekvő sikerrel egészen 1939-ig töretlenül megszervezték.¹⁸

Ravasz László püspök emlékirataiban maga is hangsúlyozza e rendezvények – és a korszak más orgánumai által szervezett konferenciák – jelentőségét, mint az értelmiség világnézeti formálásának és evangelizációjának alkalmait. Dolgozatunk szempontjából még fontosabb az egyházi vezetőknek az a megjegyzése, amely rámutat arra, hogy mindegyik korabeli újság „magva egy baráti kör volt”, amelyek – a lapszerkesztés mellett – egyfajta szellemi műhelyként szervezték a fővárosban és vidéken is e fontos összejöveteleket.¹⁹

A budapesti református önépítés lapja

Az alacsony példányszámú *Református Élet* azonban sem a fővárosi reformátusságot, sem a református értelmiséget nem tudta az elvárások szerint mozgósítani, ezért Szabó Imre budapesti esperes az 1939. októberi egyházmegyei közgyűlésen a lap átalakítását célzó javaslattal rukkolt elő. Negyvenezer példányszámú, a tizenhét fővárosi református gyülekezet mellett tizennyolcadik szószékként funkcionáló újságról beszélt, amely képes a reformáció üzenetét közvetíteni minden fővárosi reformátushoz. Az egyházi vezető gyakorlatilag a *Református Élet* budapesti hetilappá történő átalakítását indítványozta, majd az egyházmegye közösségének hozzájárulásával ezt meg is valósította.²⁰

Szabó Imre – a Református Sajtótársasággal és egyházmegyéje presbitériumival egyeztetve – a lap céljaira a jövedelmi viszonyokat szem előtt tartó sajtópótlékot vetett ki az egyházi adót fizető hívekre, a gyülekezeti hírlapokat pedig beolvasztotta az immár közös orgánumba. Természetesen néhányan kifogást emeltek az átalakítás ellen – például a budai és a zuglói gyülekezet ellenezte az egyházi adó emelését, vagy a debreceni Révész Imre nehezményezte a lap fővárosivá tételét, Szabó Imre egy szűkszavú naplóbejegyzéséből pedig még arra is következtethetünk, hogy Ravasz Lászlóval is lehetett vitája –, végül mindenki elfogadta a többségi akaratot.²¹

¹⁸ ABLONCZY: i. m., 1214–1215.

¹⁹ RAVASZ: *Emlékezéseim*, 188.

²⁰ ABLONCZY: i. m., 1223.

²¹ Uo., 1223.

A budapesti esperes kezdeményezését siker koronázta: a fővárosi presbiterek 1940 őszén már azt szorgalmazták, hogy immár ne hetente, hanem naponta jelenjen meg az átalakulás után már az egyházkerület és az egyházmegye konzorciuma, a *Református Élet* Folyóirat Kft. által kiadott újság. Bár maguk a szerkesztők sem idegenkedtek ettől a – már korábban is felvetődő – gondolattól, a *Református Élet* végül nem alakult napilappá. Példányszáma azonban jelentősen megemelkedett, a kezdeti harmincötvezerről 1943-ra ötven-ötvenkétezerre nőtt, de ünnepekkor az ötvenhétezer is elérte. Bár a vidéki híveknek *Református Jövő* címmel új lap indult, a megújult *Református Élet* háromezer vidéki olvasót is az előfizetői között tudhatott, arról nem is szólva, hogy számos példányt bizományba is átvettek vidéki – különösen fővároskörnyéki – gyülekezetek. A nagy példányszám miatt a lap még úgy is nullszaldós lett, hogy a háborús infláció ellenére is csak egyszer emelték az árát, és hogy munkatársainak a korábbinál jobb honoráriumot, a benne publikáló szerzőknek pedig szerény tiszteletdíjat fizetett.²²

Az orgánium külleme is megváltozott: ezentúl többnyire nyolc, de olykor akár tíz vagy tizenkét oldalon és a korábbinál nagyobb méretben, vágott A3-as lepedőformátumban (280x410 milliméter), dinamikusabb tördeléssel és új rovatstruktúrával jelent meg szombatokként. Ez a rendszeresség később megváltozott: a háborús papírkorlátozásra hivatkozva nyáron, végül pedig már 1944 őszén is csak kéthetente adták ki a *Református Életet*. Az újság végét is a háború, pontosabban a front Budapestre érkezése hozta el. Bár Szabó Imre esperes 1944 karácsonyán az átalakítás ötödik évfordulója apropóján azt írta, hogy az újság nem szűnik meg, hiszen – a templomhoz és az iskolához hasonlóan – „az egyházi életnek nélkülözhetetlen szervévé vált”, a sors fintoraként mégis a cikknek helyet adó 1944. december 23-i lapszám lett az utolsó,²³ és bár a harcok lezárultával, 1945 nyarán az évfolyamszámozás megtartásával újraindult a lap, a *Református Jövővel* egyesülve már az *Élet és Jövő* címet viselte.²⁴

Muraközy Gyula

Néhány szót ejtenünk kell a lap felelős szerkesztőjéről is. A *Református Élet* körüli hétköznapi munkát Ravasz László püspök közeli munkatársa és bizalmasa, Muraközy Gyula, a budapesti Kálvin téri gyülekezet lelkésze vállalta, és ő végezte mind a tizenegy évfolyamon keresztül.

Muraközy Gyula szolgálati helyein – korábban a kecskeméti reformátusok között és a környékbeli tanyavilágban – széles körű gyülekezetépítői, missziói, diakóniai tapasztalatra tett szert, nagy hatású igehirdetéseinek pedig már korán országos híre ment,²⁵ nem melleleg pedig Ravasz Lászlóhoz hasonlóan, már fiatalemberként kap-

²² ABLONCZY: i. m., 1224.

²³ SZABÓ Imre: Öt éve indult a Református Élet 35000 példányban, *Református Élet*, XI. évfolyam, 38. szám, 1944. december 23., 3.

²⁴ ABLONCZY: i. m., 1228–1229.

²⁵ KISS Réka: Muraközy Gyula, in KÓSA: *Reformátusok*, 1., 591–592.

csolatba került és mindvégig abban is maradt az ébredési mozgalmakkal, ezek közül különösen is a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetséggel (MEKDSZ), de a Keresztyén Ifjúsági Egyesülettel (KIE) is.²⁶

Dolgozatunk szempontjából fontos hangsúlyozni azt a tényt, hogy a Muraközy szolgálata rendkívüli szociális érzékenységet mutat. Már a kecskeméti években árvaházat épített, és a tanyavilág szörványgondozását is diakonisszákra bízta, a fővárosba érkezve pedig első feladatai közé tartozott a meglehetősen széles skálát mutató szegénygondozás megszervezése. Gondoskodott a rászorulóknak látogatásáról, érdekképviseléről, az adománygyűjtés megszervezéséről, szeretetotthonok, szociális üdülők létesítéséről, és nem feledkezett meg a főváros rengetegében szerencsét próbáló cselédekről, iparos- és kereskedőtanoncokról sem.²⁷

Nem elégedett meg a gyülekezeti keretek nyújtotta lehetőségekkel. A szociális kérdésekkel kapcsolatos álláspontjának a *Református Élet* és más orgánumok hasábjain, konferenciák előadójaként is hangot adott, illetve felelős szerkesztőként és a tanácskozások szervezőjeként másoknak is teret adott a téma körbejárásához. Ő maga idővel – nagyvárosi lelképásztorként talán nem meglepő módon – egyre inkább a városi munkásság problémái felé fordult. Az foglalkoztatta, hogy a két totalitárius gondolatrendszer szorításában és a katolikus társadalmi tanítás mellett a református teológiai gondolkodás milyen választ adhat a korszaknak erre a gazdasági világválság által is egyre égetőbbé tett kérdésre.²⁸

Erre a kérdésre válaszolva 1938 végén a református munkásság összefogására létrehozta a Magyar Református Munkásszövetséget. Ennek elnökeként az volt a célja, hogy az egyház munkáshíveit egyszerre tartsa távol a baloldaltól és a mind nagyobb teret foglaló nyilasoktól, illetve hogy a korszerű katolikus szociális mozgalmak mellett az új kihívásokra református választ megfogalmazó érdekvédelmi szervezatként is jelen legyen a munkásság életében. Az újdonsült szervezet Magyar Evangéliumi Munkásszövetség néven hamarosan közös protestáns formációvá alakult. Az egyesületnek 1944 tavaszán a német megszállással vált lehetetlenné a munkája.²⁹

Természetesen a *Református Élet* is kivette a részét ebből a programból. Egy 1938. októberi cikkben kertelés nélkül szegezte a kérdést olvasóinak: „Mikor szervezzük meg a magyar református munkásságot?”³⁰ Majd pár hétre rá olvasói levél üdvözölte a szándékot,³¹ végül pedig a Magyar Református Munkásszövetség 1938. decemberi

²⁶ Kovács: i. m., 199–200, 203.

²⁷ Kiss: Muraközy, 591, 594–595.

²⁸ Kiss: Muraközy, 595–596.

²⁹ Uo., 596–597.

³⁰ MURAKÖZY Gyula: Mikor szervezzük meg a magyar munkásságot?, *Református Élet*, V. évfolyam, 44. szám, 1938. október 29., belső borító.

³¹ DOMBRÁDI NAGY László: Református munkásmozgalom, *Református Élet*, V. évfolyam, 47. szám, 1938. november 19., belső borító.

közgyűléséről az új esztendő első lapszáma adott számot³², de a szerkesztőség természetesen a szervezet életének további alakulását is figyelemmel kísérte.³³

Amellett sem mehetünk el említés nélkül, hogy a Kálvin téri lelkipásztor 1942 és 1946 között a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventjének missziói előadói tisztségét is betöltötte, e minőségében is komoly ráhatása lehetett az egyház társadalmi szolgálatára. 1942 őszén pedig ő lett a zsidó származású, de református hitre tért egyháztagok segélyezését és lelkigondozását végző konventi Jó Pásztor Bizottság elnöke is, így 1944 tavaszától természetesen ő is részt vett az embermentésben és az ellenállási mozgalomban is.³⁴

A sajtóhoz való viszonyáról is szólnunk kell néhány szót, hiszen a misszió e területe iránti fogékonysága is már korán megmutatkozott: 1929-ben szerkesztője lett a *Református Élet* egyik lapelődjének, az országos terjesztésű *Református Figyelőnek*, majd annak a *Kálvinista Szemlével* történt összeolvadása után az új orgánumnak is. Gyülekezeti szinten is fontosnak tartotta a sajtó szerepét: szűk hónapnyi budapesti szolgálat után újtára indította a közösség ügyes-bajos dolgairól tudósító *Kálvin Téri Lapokat*, illetve még ugyanabban az esztendőben elkezdte füzetformában kiadni a templom szószékéről hétről hétre elhangzó rádióprédikációkat. Konventi missziói előadóként a bizottsági szakterülethez kapcsolódó hivatalos kiadványt, a *Belmissziói Útmutatót* kellett szerkesztenie.³⁵

Amint arra a Kálvin téri lelkipásztort személyesen is ismerő, vele hosszú ideig együtt szolgáló Kovács Bálint tanulmánya is rámutat, az újságíró Muraközy Gyula célja az volt, hogy lapjaiban a nyilvánosság elé tárja a református egyház és a magyar társadalom nagy kérdéseit, ennek érdekében pedig arra törekedett, hogy a kor legjobb tollú szerzőit és szakembereit gyűjtse maga köré, akik nem csak az egyház, de a magyar közélet más területein is letettek egyet-mást az asztalra, sőt nem egy közülük maga is oroszánrészt vállalt a rászorulóknak közölte szolgálatból. A lelkipásztor-szerkesztőnek az is kedvére volt, ha a cikkekért adható honoráriummal egy-egy szorult élethelyzetben lévő szerzőnek segíthetett.³⁶

A felelős szerkesztő a korabeli református közélet legtekintélyesebb és legaktívabb szereplői közül válogatta munkatársait. Csak hogy néhányat említsünk a legjobban csengő nevek közül: a kiadóhivatal vezetését például Biberauer (Bodoky) Richárd lelkipásztor, a Bethesda-kórház vezetője és a hazai diakonisszaszolgálat egyik megteremtője vállalta, a helyettes szerkesztő Kiss Sándor budapesti egyetemi lelkész lett, a főmunkatársak között pedig ott látjuk Áprily Lajos költőt, Czeglédy Sándor bibliafordítót vagy éppen Kákicsi Kiss Gézát, az Ormánság szociográfusát. A szerzők

³² A Magyar Református Munkásszövetség, *Református Élet*, VI. évfolyam, 1. szám, 1939. január 1., 6. szerintem 1939/1, 6.

³³ Például MURAKÖZY Gyula: A Magyar Evangéliumi Munkásszövetség indulása, *Református Élet*, VII. évfolyam, 34. szám, 1940. szeptember 28., 1–2.

³⁴ Kiss: Muraközy, 597–598.

³⁵ Uo., 592–593, 595.

³⁶ KOVÁCS: i. m., 206.

között ott van Bereczky Albert lelkipásztor, Szabó Imre esperes és a későbbi püspök, Révész Imre, vagy a neves ifjúsági lelkész, Dobos Károly neve.³⁷

Gergely János és családjának szép története

Az újság ezzel a sokszínű – sőt még jóval sokszínűbb – gárdával fogékonyra tudott válni a korabeli magyar társadalmat leginkább érintő kérdésekre, így lapszámait tallózva rendszeresen felbukkan témái között például a katolicizmus és a protestantizmus viszonyát feszegető felekezeti kérdés, intenzitását és kiegyensúlyozottságát tekintve ugyan változóan, de tagadhatatlanul megjelenik a hasábokon a kor két nagy totalitárius ideológiájához, a kommunizmushoz és a nemzetsocializmushoz való viszony is, továbbá a szerkesztőség beszáll a népi és az urbánus íróknak a korszak kulturális életét meghatározó vitájába is. A legmarkánsabban megjelenő tematika azonban – sokszor az előbbiektől sem függetlenül – egyértelműen a szociális kérdés, annak főként a parasztságot és a munkásságot érintő alkérdései. Bárhol csapjuk is fel a tizenegy évfolyam összefűzött számait, nem kell keresnünk a témába vágó cikkeket, mert vagy rögtön, de egyet-kettőt lapozva biztosan szembejönnek velünk.

Azt, hogy a *Református Élet* miként mutatott be és karolt föl egy-egy problémát, miként járta körbe azt, miként tárta az olvasók elé, illetve miként mozgósította őket a közös megoldás érdekében, Gergely János földműves esetén mutatjuk be az alábbiakban.

Programadás: új honfoglalás

A *Református Élet* a Gergely család ügyének felkarolása előtt mindössze egy hónappal közölt – nyilván nem először és nem utoljára – a földkérdést feszegető és annak enyhítésére szolgáló egyházi erőfeszítéseket bemutató, a probléma teológiai összefüggéseire is utaló cikket. A szerző megjelölése nélkül megjelent írásnak³⁸ már a címe is új honfoglalásként definiálja a telepítést³⁹, majd mindjárt az első mondat is leszögezi: „Földnélküli magyar családokat földhöz juttatni, beleygőkeresztetni ebbe az ezeréves hazába – ez új magyar honfoglalást jelent.”

A cikk elsőként megemlékezik a nyolcgyermekes Szolnok Imre földművesről, akinek a *Református Élet* – az olvasók adományainak jóvoltából – Somogyban földet vásárolt. „Aki csak egy pengőt adott erre a célra, már lelkiileg hozzákapcsolódik a telepítés nagy ügyéhez” – lelkesít az írás.

³⁷ ABLONCZY: i. m., 1212–1213.

³⁸ A telepítés – az új honfoglalás és a református társadalom, *Református Élet*, VI. évfolyam, 51. szám, 1939. december 23., 5.

³⁹ A dolgozatunkban tárgyalt időszak telepítési mozgalmának hívei úgy vélték, a sokgyermekes szegény-paraszti családok sanyarú helyzetén úgy lehet segíteni, ha az ország más, jellemzően egykézű és így szabad földkapacitással rendelkező vidékein, kedvező kölcsön vagy adományozás révén, földtulajdonhoz juttatják őket.

Ezután Balassa Józsefet, a Magyar Református Szeretetszövetség helyettes igazgatóját kérdezi az újságíró. Kiderül, hogy a szövetség az elmúlt években 140 család 969 tagját segítette „jobb életfeltételek közé”, közöttük elsősorban földműveseket, mesterembereket és szolgaleányeket, főként egykézű vidékeken.

Péter Zoltán a Debreceni Református Kollégium ifjúságának – a kormányzó által is támogatott – kezdeményezéséről ad számot. A kollégiumi igazgató nyilatkozatában egyenesen „a legidősebb magyar kérdésnek”, nemzeti sorskérdésnek nevezi a telepítés ügyét.

„A debreceni ifjúság arra sürget, hogy csak önkéntes áldozat magunkra vállalásával segíthetünk a tornyosuló bajokon. Határozott cselekvéssel fel kell fokozni a nemzet energiáit az elesett, de felemelhető néposztályoknak a nemzet öntudatos, magabíró, áldozni kész tagjai sorába léptetésével. Ma már az egész magyar társadalom felébresztésére törekszik ez a fiatalosság”

– fejtegeti az intézményvezető, hangsúlyozva: a debreceni kezdeményezés nem könnyöradományt ad, hiszen nem akarja kiölni a rászorulókból a még bennük lévő önértetet, hanem visszatérítendő kölcsönt, amelynek segítségével talpra állhatnak, önálló kisbirtokosokká lehetnek. Elárulja, eddig hat alföldi családot telepítettek le a Dunántúlon, ezek további sorsát a kollégium ifjúsága figyelemmel kíséri.

Péter Zoltán végezetül programjuk tanulságait is megosztja a református közvéleménnyel. Ezek szerint

- a földkérdés rendezése nem lehet a napi politikai csatározások tárgya, és nem szabad csak a kormányzat erőfeszítéseire támaszkodnia;
- úgy kell rendezni a földkérdést, hogy össze kell kötni „a magyar célú telepítéssel”, azaz az egykézű vidékek betelepítésével;
- gondoskodni kell a telepítésben részt vevők lelki felkészítéséről, hiszen a kívánt cél csak „Istenben bízó, nemes lelkületű” családokkal érhető el.

A karácsonyi lapszámban megjelent cikk megfogalmazója a telepítés ügyét végezetül, mint karácsonyi munkát és szolgálatot helyezi az olvasó szívére, kiemelve az ünnepi történetnek azt az aspektusát, amely szerint a bujdosó és vándorló család végül menedékre, otthonra talál.

„Aki kér, kap...”

Gergely János és családja történetét 1940 januárja végétől követhetjük nyomon a *Református Élet* hasábjain. A kistamási-sikotai Andrassy-uradalom hétgyermekes kanásza – Muraközy Gyula cikke szerint⁴⁰ – ekkor kopogtat be a budapesti szerkesztőség ajtaján. Az „alacsony termetű, szinte szúrós szemű, vidám, bátor arcú, nagy bajuszú

⁴⁰ MURAKÖZY Gyula: Gergely János földet kér a Református Élettől, *Református Élet*, VII. évfolyam, 4. szám, 1940. január 27., 4.

magyar” frontharcos korából megmaradt zubbonyában, bakancsának sarkait össze-
verve, katonásan áll meg a felelős szerkesztő előtt, hogy segítségét kérje a „földreform
ügyében”. Elmondja, a *Református Élet* egy korábbi gyűjtésének sikere bátorította
arra, hogy segítséget kérjen: lenne kilenc hold föld a somogyi Kistamásiban, ame-
lyet 3500 pengőért meg lehetne kapni, de a hétgyermekes családnak csupán 560
pengőnyi jövedelme van évente. A gyors számvetés után nem is habozik Muraközy
Gyula, a következő sorokkal rögtön az olvasókhöz fordul:

„Nem fogjuk mi megoldani a földreformot azzal, hogy egy-egy családot
földhöz juttatunk, de aki csak 1 pengőt is erre a szent oltárra rátesz, ezzel
hozzákapcsolódik a nagy magyar kérdéshez. Egy-egy ilyen letelepített sok-
gyermekes család háza zeng és világít. Példaadás, hogy ez a társadalom szereti
a gyermeket, gondozza.”

A felelős szerkesztő kifejti, hogy Gergely János gyermekei mindnyájunkéi, a magyar-
sáéi. Végül pedig megkérdezi a lap olvasóit, akarják-e, hogy a családnak földje legyen.
„Gergely János földet kér. Sok százezer család közül egynek tudnánk adni. Aki adni akar
neki, nyújtsa ki a kezét” – szólítják cselekvésre az embereket a cikk utolsó mondatai.

A következő lapszám folytatja a történetet, és vonatkozó írásának⁴¹ már a címe is
eldöntött tényként hirdeti, hogy a lap földet vesz a somogyi kanásznak. „A Reformá-
tus Élet olvasói megmozdultak. [...] Naponta érkeznek a pénzutralványok hozzánk”
– tudósít meglepődöttséggel a mostani cikket csak monogramjával jegyző felelős
szerkesztő. Az írás után pedig név szerint közlik az adományozók névsorát, illetve a
felajánlott összeget. És így megy ez aztán heteken, hónapokon át, a nyilvánosság előtt
mindig pontosan számot adva a gyűjtés állásáról.

Az összeállítás adományozói levelek lelkesítő részleteit is közli: „Tízszeresen sze-
retném, ha az egyke és egy se, fajtánk egyik legnagyobb veszedelme elmúlna.” „Sze-
gény tisztviselő vagyok [...] Ha újra lenne másik ref. Gergely János, újra küldenék.”
És helyet kap Gergely János maga írta versikéje is, amelyben „nem a verstani szabá-
lyok fontosak, itt a szívek rímelnék”:

„Gergely János testvér hét gyermeknek apja,
Sikotáról jött fel szegény istenadta,
Földért könyörög, mert úgymond, nagy a család,
Sajátján szeretne aratni már búzát.

Szánjuk meg hát őket, Mariskát, Ilonkát,
Jánost, Miklóst, Julist, Iréncét, Piroskát.
Nyújtsuk ki a kezünk, kinek van jó szíve.
Testvérek, az Isten megfizet majd érte.

⁴¹ M[URAKÖZY]. Gy[ula].: A Református Élet földet vesz Gergely Jánosnak, *Református Élet*, VII. évfolyam, 5. szám, 1940. február 3., 3.

Sokat nem adhatok, mert én szegény vagyok,
De egy pengőt mégis szívesen áldozok.”

Muraközy Gyula végül ebben a cikkében is hangsúlyozza, hogy néhány család megsegítésével a *Református Élet* olvasói nem fogják tudni megoldani a földkérdést. Ugyanakkor leszögezi: Gergely Jánosék ügye az átfogó országos földreformot sürgető szimbolikus ügy, amely „kicsi szent lángot” gyújtott a magyar közvéleményben, és amely kis láng „világít, áttüzesíti a százazereket”, ráébresztve őket az egymás iránti felelősségükre.

A február és március folyamán hétről hétre egymást követő pusztá adományozói listák után legközelebb a márciusi utolsó az⁴², amely közlékenyebb: ebből nemcsak az derül ki, hogy már összegyűlt 2500 pengő, hanem az is, hogy a szerkesztőség megtette a szükséges intézkedéseket a föld megszerzésére. A lap készítői reményüknek adnak hangot, hogy pár héten belül beszámolhatnak az eredményről, és Gergely János már a saját földjén kezdheti meg a tavaszi szántást.

Erre szűk két hónapot kell várni, az adásvétel sikeréről a májusi utolsó lapszám⁴³ számol be. Az írás fényes győzelmi jelentésnek nevezi a hírt, Gergelyék földhöz jutásának tényét pedig jelképnek és tanításnak. Jelképnek azért, mert a lap szerint a társadalom lelkében élő látást tükrözi, amely szerint magyar családok tízezrei fogják megtalálni „otthonukat, kertjüket, barázdájukat” a magyar földben. Tanítás pedig azért, mert nem állami rendelkezés, nem földbirtokosi kegy, hanem a magyar református társadalom összefogása, azaz adakozók százainak, közöttük szegény és sokgyermekes családoknak az egypengősei és ötvenfilléresei juttatták földhöz ezt a családot.

A cikkből megtudjuk, hogy a földön nem mellesleg ház is áll, amelybe a család haladéktalanul beköltözhet, valamint az a nem elhanyagolható tény is kiderül, hogy a szerkesztőség a földvásárlás folyamatának lebonyolításával a helyi lelkipásztort bízta meg. Ebből pedig arra következtetünk, hogy Gergelyék nemcsak az ország reformátusságára, hanem a helyi gyülekezetre is számíthattak helyzetük rendezésében.

Gergely János, hitvese és csemetéi végül a nyári munka dandárjának vége felé, az első őszi lapszamban állnak elénk. Muraközy Gyula személyesen utazik le a somogyi – ma már baranyai – Kistamásiba, hogy egész oldalas riportban⁴⁴ számoljon be olvasóinak az összefogás gyümölcséről. „Kimondhatatlan öröm költözött családomba, mikor olvastuk, hogy a Református Élet letelepíteni kíván bennünket és ezzel megvált az örökös szenvedéstől” – idézi a cikk a családfő hálaadó levelét is. Kiderül, hogy a földvásárlás díját a család a *Református Élettől* kamatmentes kölcsönként kapta, amelynek felét öt, a másik felét tíz év múlva a lap elengedi, ha Gergely János ellen ez idő alatt „sem egyház, sem haza elleni cselekedetért semmiféle panasz nem adódik.”

Ezt követően a szerző néhány sorban bemutatja előbb a falucska életerejét veszített, egykéző reformátusságát, és ezzel szemben az élettől és a lehetőségektől duzzadó

⁴² Gergely János földje, *Református Élet*, VII. évfolyam, 13. szám, 1940. március 30., 3.

⁴³ Gergely Jánosnak földet vásároltunk, *Református Élet*, VII. évfolyam, 21. szám, 1940. május 25., 2.

⁴⁴ MURAKÖZY Gyula: Gergely János, a honfoglaló, *Református Élet*, VII. évfolyam, 31. szám, 1940. szeptember 7., 3.

Gergely-portát: a bokáját keményen összeverő obsitos baka, az éppen a cséplőgép mellől ellépő parasztember, a „honfoglaló” áll elénk, és egy-egy félmondatban sorra megismerjük a „hadseregét”, azaz a hét gyermeket is, akiket szüleikkel együtt az írást illusztráló fotón is megcsodálhatunk. Kiderül az is, hogy a család a szatmári Szamoszszegről kerekedett föl az előző esztendőben, hogy a kilátástalanságból valamiféle kiutat keressen a Dunántúlon.

A beszámoló a *Református Élet* sok száz adakozója közül jó példaként ismét kiemel egyet: egy jegyespárt, akik karikagyűrűjüket csak nikkeltől készítették el, hogy az arany árát Gergelyék földjére fordíthassák.

A cikkíró Kistamásiban egy régi ismerőssel, Szolnok Imrével is találkozik. Az ugyancsak Szatmárból települt nyolcgyermekes parasztember a szomszédos településen kapott két évvel korábban földet és házat a *Református Élet* olvasóinak jóvoltából. A családfő beszámol arról, miként áll a gazdasága, és hogy nemcsak ő, hanem két felnőtt fia is katona. Kiderül az is – Muraközy Gyula figyelmét nem kerülheti el –, hogy a feleség betegeskedik. A lelkipásztor ezért meghagyja, hogy helyi kollégái nézessék meg az asszonyt orvossal, a költségek felől pedig ne aggódjanak, mert a *Református Élet* vállalja érte a kezességet.

Végezetül, az utolsó bekezdésekben, az egykezés „ragályos betegségének” is oda-vág a cikkíró, amikor a kistamási gyülekezet kurátorának édesapját idézi. Az öregember, revideálva korábbi nézeteit, vallomásaiban rámutat: nem igaz, hogy az egykének a jobb sors hiánya lenne az oka, hiszen „ott hiányzik a gyerek, ahol van vagyon”, Muraközy pedig a feladott labdát egy pillanatig sem habozik lecsapni. Nyers őszinteséggel, név szerint sorolja fel a kihalóban lévő családokat, a munkáskéz nélkül maradt, örökös nélküli gazdaságokat, és megjegyzi, hogy ezzel a kipusztulóban lévő faluval szemben Szatmárban sok gyermek születik, akik cselédsorban kénytelenek tengetni az életüket. „Nem lehetne ezt a falut benépesíteni?” – szegezi neki a kistamásiaknak és az olvasóknak is a kérdést a szerző, hogy végül meg is válaszolja azt:

„Ha csak öt családot hoznánk ide, egyszerre harminc, negyven gyerek, magyar gyerek magyar éneke hallatszanék. A telepítések sikerülnek, ha gondolkunk rájuk továbbra is, ha megválogatjuk a telepéseket. Lehetne itt egy nagy és áldott munkát végezni. [...] a vonatablakból visszanézve még mindig a tízéves Gergely Miklóst látom magam előtt. [...] fejébe bele van csapva egy régi katonasapka. Vigyázállásba merevedett. Fejét magasra tartja. A jövőbe néz. A határőr. A mi kicsi katonánk. Honfoglaló. Ha negyven ilyen »Gergely Miklós« bevonulna Kistamásiába, akkor az élet indulója zengene ott.”

Megrostált közösség

A család boldogságát bemutató cikkekre érkező olvasói reakció⁴⁵ sem kevésbé tanulságos. Egy debreceni asszony, a korabeli állam mulasztásaira is utalva, a „zsugoriakat, a kőszívűeket, a részvétleneket, az adakozni semmi áron nem akarókat” ostorozza. De mondandójának mégsem ez a lényege: azt javasolja, emeljék meg az újság előfizetési díját, és az így befolyó összegből hozzák létre „a *Református Élet* faluját”. Magáért beszél az is, ahogy a lapról és olvasótársairól vall:

„Itt fekszik előttem kitergetve legjobb és leghűbb barátom: a »Református Élet«. Megindulásától [...] kedves vendégem. Sok terv, sok elhatározás magvát hintette már el lelkemben, amelyek közül azonban, de sok, csak megvalósíthatatlan szép álmom maradt. [...] Nem hinném, hogy sok akadna olyan előfizetője a lapnak, aki a telepítés céljaira [...] felemelt előfizetési díjat ne volna hajlandó vállalni. Ennek a lapnak előfizetői már megrostált emberek, kiválogatott reformátusok, akik komolyan veszik Megváltójuknak az egymás terhének hordozásáról, a valódi sáfárságról hirdetett tanításait. Ennek a lapnak olvasói lelkükbe vették az »éheztem és ennem adtatok« komoly igazságát.”

Egyéni felkészültségekből közösségi tudás

Horányi Özséb a kommunikációra, mint participációra tekintő modelljének⁴⁶ szóhasználatával élve megállapíthatjuk: a szerkesztők a lap hasábjain azt a releváns felkészültséget igyekeztek kialakítani, illetve megosztani, elérhetővé tenni olvasóik és rajtuk keresztül az egyház tágabb közössége, sőt lehetőség szerint a magyar társadalom egésze számára, amely nélkülözhetetlen volt a korabeli egyház és társadalom problémáinak felismeréséhez és megoldásához.

A lap készítői mind-mind egyéni felkészültségeiket tették egymás számára elérhetővé és kristályosították közös felkészültséggé már az egymás között folytatott baráti, vagy éppen a szerkesztőségi megbeszéléseken, mint – Horányi Özséb megfogalmazásával élve – a problémafelismerés és -megoldás megannyi színterén.⁴⁷ Egy szerkesztőség általában így működik, de Ravasz László visszaemlékezései is egyértelműen jelzik, hogy a lap szerkesztői barátokként tekintettek egymásra, szellemi műhelyt alkottak, ő pedig becsülte felkészültségüket, amely folyamatosan a lap olvasóinak közös – de vég-ső soron mégis az egyéni cselekedetekben megnyilvánuló – felkészültségévé válhatott.

Hangsúlyozzuk, és ezt az idézett olvasói levelek is tanúsítják, hogy ez a kommunikáció nem volt egyirányú, hiszen a lap hasábjain az egyháztagok – köztük nem mel-

⁴⁵ NAGY Sándorné: „Meg kell valósítani az újabb magyar honfoglalást”, *Református Élet*, VII. évfolyam, 33. szám, 1940. szeptember 21., 6.

⁴⁶ HORÁNYI Özséb: A kommunikációról, in BÉRES István – HORÁNYI Özséb (szerk.): *Társadalmi Kommunikáció*, Budapest, Osiris Kiadó, 2001, 22.

⁴⁷ Uo., 23.

lesleg a gyülekezeti lelkipásztorok – is megoszthatták véleményüket, tapasztalataikat, javaslataikat. Ezt a tényt azért kell kiemelnünk, mert megállapítható: így lett a tágabb közösség minden egyes tagjának egyéni felkészültsége közösen és kölcsönösen elérhető, azaz a *Református Élet* ettől lett valódi kommunikációs színtér. Itt jegyezzük meg: nyilvánvalóan a problémafelismerés és -megoldás színtérének kiszélesítését kínálták a lap hasábjai mellett a szerkesztőség szervezte sajtónapok és konferenciák is.

Mindez a gyakorlatban úgy működött, ahogyan azt Gergely Jánosék történetén keresztül is láthattuk. A róluk szóló cikkekből gyönyörűen kirajzolódik előttünk a *Református Élet* kommunikációs stratégiája. A lap teológusai örök érvényű teológiai tételeket alkalmaznak egy általános probléma körülírására, majd az újságíró kimegy a terepre, hogy riportban mutassa be azt, miként van jelen ez a probléma a konkrét ember életében. Ahogy természetesen megmutatja azt is, milyen jó példák léteznek a probléma megoldására. A szerkesztők mindeközben folyamatosan cselekvésre buzdítanak, rámutatva, miként tudja akár az olvasó is betölteni a cikkben megmutatott hiányokat. Végül pedig beszámolnak a probléma megoldásáról, bemutatva nemcsak azt, hogy az eredmény miként hatott arra, akin segítettek, hanem azt is, miként hatott arra, aki segített.

A Ravasz-féle egyházi reformban tehát – eleinte annak tárgya-, aztán eszköze-ként – a református sajtónak is fontos szerep jutott. A püspök és munkatársi köre jól ismerte fel, hogy a széttöredezett egyház a reformátori és krisztusi értékeket nem tudja hitelesen közvetíteni a magyar társadalomban, széttöredezett sajtója pedig nem alkalmas arra, hogy a református egyház híveit felkészítse e társadalmi küldetés teljesítésére. Úgy vélték, szükség van egy országos terjesztésű, legalább hetente megjelenő néplapra, amely jól reprezentálja a református egyház egységét, hitvédelmi feladatokat is ellát, és közvetíteni tudja a református egyháztagság felé a hivatalos egyház mondanivalóját a magyar társadalmat érintő legfontosabb kérdésekben.

Ez lett volna az 1934-ben elindított *Református Élet* feladata, de küldetését – főleg mert alacsony példányszámban jelent meg, illetve mert az értelmiség lapja maradt – nem tudta teljesíteni, igazából nem vált meghatározó orgánummá még csak az egyházban sem, nemhogy a magyar közéletben. Az újságot életének ebben a szakaszában Ablonczy Balázs ugyan a református értelmiség heti szemléjének nevezi, de véleményem szerint kis túlzással a református defenzíva lapjának is hívhatnánk. Szemben azzal a telitalálatos meghatározással, ahogyan Ablonczy működésének második szakaszában, 1940-től jellemzi az orgánumot: a budapesti református önépítés lapja, amely már példányszámában, de természetesen tartalmában is híven tükrözte egy egyre progresszívebbé váló közösség jelenlétét és az emberekért végzett szolgálatát.

A fővárosi és a korabeli agglomerációhoz tartozó református gyülekezetek – 1927 és 1941, illetve 1922 és 1947 között tizenhárom, illetve huszonnég – összesen harminchét templomot építettek. Ez azt jelenti, hogy a fővárosi reformátusság addigi körülbelül kétszáz éves történetének tizedrésze alatt épült a napjainkban is álló templomok több mint ötven százaléka. Történt mindez annak ellenére, hogy a korszak kellős közepén beköszöntött a világgazdasági válság, majd a közelgő háború

szele nyomta rá bélyegét a gazdaságra. Kósa László egy tanulmányában a kiugró fejlődést, gyarapodást, hangsúlyozva megállapítja, hogy mindez aligha valósult volna meg vallási ébredés nélkül.⁴⁸ Hozzáteesszük: nemcsak templomok, más intézmények is épültek, közöttük épp a háború éveiben a Lónyay utcai gimnázium monumentális épülete. Mindezek mellett pedig még arra is volt lelki erő, hogy missziós és diakóniai programok sora induljon el. Összegezve tehát elmondhatjuk, hogy a budapesti református emberek valós igényeire, gondjaira valódi válaszokat adott az egyházuk. A *Református Élet* pedig ezekről az előremutató kezdeményezésekről tájékoztatta közönségét, az emberek segítségét és támogatását kérve a munkához, nem mellesleg megadva nekik a bekapcsolódáshoz szükséges lelki és szellemi muníciót, a már említett felkészültséget.

Bár elismerjük, első tekintetre akár úgy tűnhet – és a kortársak közül jó néhánynak bizonyára úgy is tűnt –, hogy az országosból fővárosivá válás visszalépést jelentett az eredeti célokhoz képest, valójában ez a területi visszahúzóadás teremtette meg a feltételeket ahhoz, hogy a *Református Élet* valóban meghatározó orgánummá váljon. Ravasz László és csapata felismerte, hogy a világvárossá váló Budapestnek és a vidéknek merőben mások a problémái, és hogy egymás bajaival nem tudnak igazán mit kezdeni. Ezzel együtt az egyházi vezetőség ráértett: ahhoz, hogy a református egyház igazán meghatározó tényező lehessen a trianoni békediktátum után vízfejűvé váló ország életében, elsősorban a fővárosban kell meghatározóvá és megkerülhetlenné válnia. Itt fontos megjegyezni, hogy a megújult lap ráadásul sem a vidék gondjai iránti érzékenységét, sem vidéki olvasóit nem veszítette el teljesen, tehát a vidéki értelmiségre, a vidéki lelkipásztorokra minden bizonnyal az 1940-nel kezdődő időszakban is hatott. Erre a feltételezésre a példányszámadatok vizsgálva juthatunk: míg az első hat évben négyezer körüli előfizetőt tartottak nyilván országszerte, addig az utolsó öt év kezdetben harmincötezer, az időszak végére több mint ötvenezer előfizetője között legalább háromezer vidékiről tudunk, tehát az újság 1940 előtt és után is közel azonos számú lélekhez juthatott el a fővároson kívül.

⁴⁸ KÓSA László: Bevezetés: Reformátusok kisvárosban – nagyvárosban – világvárosban, in Uő.: *Reformátusok Budapesten 1.*, 21.

Abstract

The Weekly ‘Református Élet’ as the Communication Channel of the Social Messages of the Reformed Church

WWI was followed by a brand-new world in the whole of Europe and Hungary within, the latter losing two-thirds of its territory. The changes within society, the growing popularity of totalitarian ideologies, the world economic crisis and, marking the end of the period, WWII with all its terrors presented a challenge to countries and churches alike. The Hungarian Reformed church community had to find adequate answers to vital issues of the nation and the society – also in its own interest. Bishop László Ravasz, unquestionably the greatest Reformed church authority at the time established a modern communication platform for raising questions and finding answers. This study discusses how this platform, the weekly ‘Református Élet’ was founded and enabled individual ministers’ and lay church members’ competencies to add up and form the competence of the whole Reformed community, which as a result was able to face the troubles to come.

1920. Újszászi zarándokok csoportja. (Forrás: Fortepan, képszám: 44902.)